Kulturális Szemle - 2016. III. évfolyam, 1. szám - Hazai tudományos műhely

G. Furulyás Katalin: A művelődési ház a lakossági vélekedések tükrében

Absztrakt: A tanulmány a művelődési házak mai társadalmi funkcióit keresi a lakossági vélekedések tükrében. Bemutatja a művelődési házak szerepének egyes történeti aspektusait, felvázolja a főbb, meghatározó szakmai irányzatokat, amelyek a művelődési házakat mint intézményeket körülvették. A cikk kitér a válaszadók intézmény használattal kapcsolatos szokásainak feltárására, az elképzelések szerinti alapfunkciók leírására, illetve arra milyen célból, milyen gyakran voltak, vagy nem voltak a kérdezettek a művelődési házakban.

Abstract: The study is aiming to find the present social functions of the cultural centres in the lights of the opinions of the relevant communities. It demonstrates certain historical aspects of the role of such cultural centres, outlines the main, determinant professional trends which surrounded these cultural centres as institutions. The article touched the revealing of the customs of the responders relating to the usage of the institution, the description of the basic functions according to the expectations and how often the responders were being or not being in these cultural centres.

1. Bevezetés

A társadalom fejlődésével (formalizált, félformalizált, nemformalizált működésű) intézményrendszerek jöttek létre, amelyek ezek után tovább differenciálódtak. Külön intézményrendszere lett a társas-közösségi érintkezésnek (kaszinók, klubok, jótékonysági körök, egyletek stb.), a magas kultúra fogyasztásának, művelésének, megőrzésének (színházak, múzeumok, gyűjtemények stb.), a kulturális javak, műveltség elemek átadásának (dalárdák, olvasókörök, művelődési társaságok stb.). A fenti folyamatot történeti és nemzetközi összehasonlításban részletesen kifejtve rendszerezi Kovalcsik József a Kultúra csarnokai című háromkötetes munkája (Kovalcsik 1987).

Szűkebb témánkhoz közelítve a művelődési házak (közművelődési intézmények, közösségi színterek számtalan elnevezésre hallgató féleségeire gondolunk: faluház, kultúrház, művelődési ház, IKSZT, Agora) elődjei után kutakodva, sok formát találhatunk, amelyek részben vagy egészben ugyanazt a funkciót szolgáltál, mint a mai művelődési ház intézményi forma, vagy amit ebbe a

fogalomba sűrítve feltételezünk. (Itt most az intézményi formán nem jogi, gazdálkodási kategóriára gondolva, hanem szélesebb értelemben, szociológiai kategóriaként használva.)

A mai művelődési házaink, (amelyeket a köznyelv természetesen sem a jogi kategóriákkal nem foglalkozva, sem az elméleti leírásokat nem ismerve kultúrnak, művháznak, vagy más helyileg értelmezhető megnevezéssel illet), őseinek tekinthetjük akár a kultúrpalotákat, akár a népotthonokat, kultúrházakat, akár a művelődési otthoni hálózatot (klubkönyvtár, művelődési ház, művelődési központ) (Kovalcsik 1987: II. 231, Blahó 1977:249).

Mi a közös ezekben, illetve miért tekinthetjük a mai művelődési házak elődjeinek ezeket a formákat? Először is ezen formák mindegyike művelődési, kultúra teremtői, befogadói, szociális-felzárkóztató, közösségi funkciókat foglal magában. Ezentúl erős a lokális jelleg. Még az esetben is, ha térségi központról, kultúrpalotáról, művelődési központról vagy Agorákról beszélünk. A nagyobb városokban, kulturális centrumokban működő intézményekben értelemszerűen jelentősebb a reprezentatív funkció, a magas kultúra különféle megjelenési formái. A kisebb településeken, speciális lakókörnyezetben (lakótelepek, munkás kolóniák) az integráló, identitásformáló, felzárkóztató, elérhetést biztosító funkciók hangsúlyosabbak.

Korszakonként eltérő az ideológiai funkció jelenlétének intenzitása, tartalma, mint ahogy szintén változik a nevelés, megnevelés, igényfelkeltés, terjesztés megítélése, az aktívvá tétel vagy a befogadás erősítése, erőltetése is.

A második világháború után, 1949-ben kezdődik a már nevében is művelődési otthoni rendszer kiépülése. A szakmai definíciója szerint: olyan intézmény, amely egy meghatározó vonzáskörzeten belül lakók aktív közösségi művelődését szervezi. A „fordulat éve” után keletkezett intézménytípus folytatta és tömegessé tette az egykori olvasókörök, munkásotthonok, kultúraterjesztő munkáját, támogatva az amatőr művészeti tevékenységet (Beke 1977: 55).

1968-ra gyakorlatilag egy kiépült hálózat működik. 1960-ra 2800, 1968-ra 3348 művelődési otthon állt lakosság rendelkezésére (Tóthpál 1977: 59). A hatvanas évek végére szinte teljes körűnek mondható szabályozás épül ki a művelődési otthonok működtetésére. Minisztériumi utasítás típusba sorolta őket, elsősorban formai jegyek alapján. A 105/1968-as „besorolási utasítás” szolgáltatási és infrastrukturális jellegű minimumokat írt elő. A besorolás logikája követi a települési lejtőt, lélekszám alapján. Az 1500 fő alatti településeken a klubkönyvtári forma, 1500-5000 főig a művelődési ház forma javasolt, a legnagyobb, háromezer fő feletti kategóriában pedig a művelődési központ. A művelődési ház tehát egy középkategóriás konstrukció. A magyar település szerkezetet figyelembe véve, ebbe a kategóriába sorolható a települések közel negyven százaléka (jelenlegi állapot szerint). A besorolási utasítás logikája szerint ezek az intézménytípus kategóriák bővülőek, tehát a művelődési ház mindent tudott, amit a klubkönyvtár, továbbá a művelődési központ mindenben meghaladta a művelődési ház lehetőségeit. A művelődési házban klubszoba, szakkörök működését biztosító helyiségek, felszerelések; kis színpaddal rendelkező nagyterem, amely alkalmas filmvetítésre, kellett, hogy rendelkezésre álljon. Előírás volt, a lakónépesség alapján a nyitvatartási idő (heti 18-36 óra). Lehetőség szerint, legalább egy főállású alkalmazott tartozott a művelődési központhoz.

A művelődési otthoni tevékenységekre ez a rendelkezés ugyan nem volt kihatással, de számtalan tanácskozás, politikai, szakmai diskurzus indult el a tartalmi kérdéseket illetően. Népművelési konferenciák, művelődési otthoni igazgatók konferenciái foglalkoztak a témával, közművelődési párthatározat született, 1976-ban pedig közművelődési törvényt fogadott el az országgyűlés (1976.

évi V. törvény). Ezek inkább általános elveket fogalmaznak az alapvető célokként a tevékenységekkel kapcsolatban is. A törvény 22. §-a így határozza meg a feladatokat: „A közművelődést szolgáló valamennyi intézmény közös feladata, hogy felkeltse a művelődés iránti igényt, közreműködjék annak kielégítésében, a közművelődés eszközeit és alkalmait mindenki számára hozzáférhetővé tegye, és ezzel szolgálja a kultúra demokratizálását, a közösségi gondolkodás és életmód általánossá tételét.” 1976-ban, a törvény keletkezésének évében, a Népművelési Intézet Művelődési Otthon Osztályán egy vitaanyagot készítettek, amelyet a Művelődési Otthonok Országos Tanács javaslatként elfogadott, a vitaanyag a Kultúra és Közösség 1977. évi 1. számában teljes szöveganyagában elérhető. Önmagában az osztály megléte is felhívja a figyelmünket, hogy milyen jelentősége volt a közművelődés rendszerében az alapintézménynek, alapegységnek tekintett művelődési otthonnak. A kidolgozott vitaanyag, majd az elfogadott javaslat az időszak szakmai logikáját mutatja be. Hová helyezték a szakmai hangsúlyokat a hetvenes évek közepén a kollégák. Először is a művelődés tartalmánál az egyes ember és lakó, vagy munkaközösség problémáiból való kiindulást emelték ki, a valós felmerülő, megoldásra váró problémákra kívántak tehát reagálni, nem általánosságokból kiindulva akarták meghatározni a művelődés tartalmait. Nem elszigetelt ismeretek halmazát kívánták átadni, nem egymástól független rendezvények, programok sorozatát szervezni, hanem az ismeretek átkötése, kapcsolódása, művelődési folyamatok beindítása volt a cél. A kultúra terjesztése típusú feladatvállalásokon túl az aktív, alkotó folyamatok színhelye a művelődési otthon, tehát az intézmények kultúrateremtő helyszínek is, állapítja meg a munkaanyag. Társasági, közösségi életre nyújt és biztosít lehetőséget, egyúttal cél, hogy a közélet fórumává, a (szocialista) demokrácia helyi szervezője lehessen (Kultúra és Közösség, 1977:64).

A hetvenes évektől a nyolcvanas évek közepéig a művelődési otthoni hálózat működésébe számtalan újító kísérlet került, módszertani újítások. Folyamatossá válnak a hálózat munkáját vizsgáló kutatások, elemzések, a Népművelési Intézetből 1980-ban önállósodott a Művelődéskutató Intézet, amely a művelődési otthoni hálózat működését folyamatosan több szempontból vizsgálta, újabb módszertani újításoknak adva alapot (Földiák 1996:2).

A kulturális intézmények rendszerét és ezen belül a művelődési otthonok helyzetét elemezve a hetvenes évek végén Vitányi megállapítja, mindazon elvárások alapján, amelyek a társadalom felől érkeznek, érzékelhetőek, olyan intézmények kellenek, ahol társadalmi mozgástér, nyilvánosság, közösségi élet, és a demokratizmus keretei bővülhetnek. Olyan intézmények, amelyek a legszélesebb társadalmi közeg számára nyitottak, elérhetőek. A kultúra javainak elérhetősége, azok aktív létrehozása, az aktivitás fokozása, az önálló alkotás elérése szálak mellett megjelennek a rekreáció, a kreativitás kibontakoztatásának, a személyiségfejlesztésnek a motívumai is. Ezeknek az elvárásoknak a művelődési házak, illetve a „művelődésiotthon-jellegű” intézmények tudnak, pontosabban tudnának eleget tenni. A művelődési házak praxisát vizsgálva azonban felhívják a figyelmet, hogy a kiváló kezdeményezések mellett (táncház mozgalom, nyitott ház mozgalom stb.) az igények alaktalansága van jelen, amihez a kínálati oldal meglehetősen tehetetlenül idomul (Vitányi 1979:5).

A nyolcvanas évek elején már a terepen is aktívan működnek azok a modell kísérletek, újítások, amelyeket progresszív elméleti munka előzött meg. A felelős, cselekvő közösségi ember, a jól működő, szerves közösségek formálása, alakítása vagy újraalakítása volt a cél ezekben a folyamatokban, legyenek ezek a nyitott ház, az előtér-programként nevezett kísérletek, vagy a később induló klasszikus közösségfejlesztő akciók. Ezek kezdetben inkább a művelődési otthoni kínálatot kívánták közelíteni a valós igényekhez, minél inkább önállóságra szoktatva, tanítva az

egyéneket, közösségeket. A tevékenységszerkezet javítása, az új szellemű folyamatok egyre inkább eszközszerűen, helyszínként, lehetőségként tekintettek a művelődési otthonokra, házakra. Olyan fizikai, szerencsés esetben szellemi környezetre alapozva, amely közeg alkalmas arra, hogy az egyének sohasem tudott vagy elfelejtett képességét megteremtsék, vagy felszínre hozzák, miszerint közösen felelősen gondolkodva lehet megfelelő, a közösség többsége számára elfogadható, jó döntéseket hozni, jó válaszokat találni a közösen feltárt, realizált problémákra. A művelődési otthoni tevékenység megújítása során nem volt lehetséges a falakon belül folytatni a tevékenységet, ki kellett lépni a településre, a folyamatot kiterjesztve a település egészére (Beke 2005:7).

A nyolcvanas évek elején, mintegy tíz évvel a gyülekezési jogokat legalizáló törvény születése előtt sokféle értetlenségbe, szakmai vitába, elutasításba ütközött ez a szemlélet (1989. évi III. törvény a gyülekezési jogról). Nem elhanyagolható, hogy ez a fajta közösség-társadalom fejlesztő tevékenység kezdeményezés a helyi hatalom, a politikai mező területiumára tévedt, amit az változó toleranciával kezelt és kezel. A faluház elnevezés, mint a közösség helye, a közösség tere fogalmazódott meg ezekben a folyamatokban, felvállaltan nem a falusi művelődési ház szinonimájaként. Ahogy az elnevezés, a faluház tévesen vonult be a többségi szakmai köztudatba, úgy maga a folyamat, közösségfejlesztés, ennek módszertana, sőt alapvetései is sokféle variánsban élnek azóta is, sokféle fénytörést kapva szakmai kompetenciák hiánya, eltérő feladatértelmezések, fenntartói nézetek, a társterülettel való illeszkedési nehézségek miatt. A szakmai, társ-szakmabéli félreértéseken túl, a legnagyobb nehézséget valószínűleg a társadalom igénye, illetve ennek hiánya, a tudatosság nem kellő foka jelenti. És ismét előbújik a körkörösen forgó kérdés, akkor ebbe belenyugodhatunk-e vagy feladat az igény felkeltése. Kérdés lehet az is, kinek a feladata ennek az igényfelkeltésnek a finanszírozása, majd végzése. Visszatérve a tevékenységszerkezet változtatására, bővítésére, amely szándékkal az útkereső, nyolcvanas évek eleji szakmai kezdeményezések felvállaltan elindultak, a művelődési otthonok tevékenységszerkezete optimalizálásának ugyanez volt a dilemmája. Lehetőség szerint a helyi társadalom intézménye, a művelődési otthon ismerje fel a helyi igényeket, ne hajoljon meg sem politikai, fentről és főleg nem kívülről jött direktíváknak, sugallatoknak, javaslatoknak. Kérdés azonban, mi a teendő, ha nem rajzolódnak körül ilyen helyi igények, vagy ami még ijesztőbb igen, de ezek nem „megfelelőek”. Szolgáljuk ki ezeket, lemondva a művelt, aktív, közösségi, felelős, tudatos, saját életükben kompetens, döntésképes emberek formálásának, nevelésének igényéről? Ezek az alapvető kérdések nem sokat veszítettek aktualitásukból, kérdések voltak a hetvenes években, a nyolcvanas években, és kérdések maradtak napjainkig.

A rendszerváltás ellentmondásos helyzetbe hozta közművelődés intézményrendszerét, illetve a rendszerváltás ellentmondásban találta az intézményrendszert. Az intézményrendszer állami, tanácsi, üzemi stb. fenntartás és felügyelet alatt állt, ilyen módon kétségtelenül függött és tartozott a szocialista rendszerhez. Ugyanakkor a rendszerváltó mozgalmak jelentős része köthető volt valamilyen formában az intézményrendszer működéséhez, hiszen a közösségi összejövetelek, a nyilvánosság első felügyelet nélküli próbálgatásai nem egyszer bújtatva, vagy éppen már felvállalva ezekben a közösségi helyszíneken, intézményekben estek meg. Az új, piaci viszonyok új lehetőségeket hoztak, piacra próbált kerülni a közművelődés, vagy annak a piacképes, illetve annak vélt tevékenység elemei. Új alapvetések kerülnek a politikai és a szakmai közgondolkodás homlokterébe. Legyen az új út a kultúra, a kulturális javak menedzselése, a házak fenntartása-működtetése kerülhessen civil szervezetek, magánszemélyek, piaci szereplők kezébe, szűnjön meg a politikai ellenőrzés, az ideológiai befolyás folyamatos kitekintéssel léve a nemzetközi (nyugati) példákra, finanszírozási, intézményi rendszerekre.

A rendszerváltás megelőzően, a nyolcvanas évektől folyamatosan több kísérlet mutatkozott korábbi struktúrák, tevékenységformák felélesztésére, újraélesztésére, azok átértelmezésének igényével. Elindulhatott egy „óvatos rekonstrukció” a népfőiskolai mozgalom terepén is. Az 1920-as évek után gyökeret verő, majd több évtizedes sikeres művelődési mozgalom az 1948-as évtől megszűntetésre került. Az újraépítés az 1980-as évektől kezdődhetett el, és elindulhatott a mozgalom „búvópatakja” a hálózatosodás irányába, remélve a több évtizedes művelődéstörténeti tradíció érdemi sikereit (Balázsi 2013:22).

Az önkormányzati struktúra kiépülése után általános szakmai félelem alakult ki, vette körül a művelődési házakat (az otthon elnevezés egyre inkább kiveszőben volt), miszerint a „hálózat” összeroppan és elsüllyed az új viszonyok között. 1997-ig nem született új „kulturális” törvény, tehát az 1976-os, régi törvény érvényben volt ezekben az átmeneti időkben, amely helyzet egyre inkább vált anakronisztikussá, majd komikussá. Az új törvény, az 1997. évi CXL törvény előkészítése tulajdonképpen 1990-ben a rendszerváltás idején kezdődött, majd közel egy évtizedes előkészítő, egyeztető szakasz után került végül a parlament elé. Az előkészítés során igen sok változata készült el, kialakulását széles szakmai, párt és szakpolitikai egyeztetés, véleménynyilvánítás kísérte, az érdekvédelmi szervezetek, kiemelten, így a KKDSZ is mindvégig figyelemmel kísérte a törvény gondozását, sok esetben a folyamatban a kezdeményező szerepét is felvállalta. Ebben a majd egy évtizedig eltartó ex lex állapotban a törvény előkészítés, mint tartalmi fő szál, és az igen eleven más logikájú szakmai párbeszéd folyamatosan értékeli, pozícionálja, újragondolja a közművelődés intézményrendszerének, a benne folyó tevékenységeknek, illetve benne dolgozó szakembereknek a lehetőségeit. A közel háromezer, így vagy úgy felszerelt, még ha nem is optimális adottságú, de mégis rendelkezésre álló közel háromezer művelődési ház, közösségi tér mégis olyan adottság, amellyel szinte minden aktor számolni kívánt (Földiák 1993:8). Mindeközben tevékenységek, szakmák válnak önállóvá, válnak sokkal hangsúlyosabbá, egyre önállóbbá a kínálatban, vagy válnak piaci szereplőkké. Bizonyos piacképes oktatási tevékenységek, a szolgáltatások egy jelentős köre, a mentálhigiéné hez köthető tevékenységek, szociális-segítő munkák feladatrendszere és a közösségfejlesztés is (Vercseg 1993:125).

Az új kulturális törvény liberális szemléletű, szövegezésénél igyekeztek a legnagyobb szabadságot adni a településeknek. A normatív előírások az önkormányzatok számára szabnak feladatot, városok esetében intézményi fenntartási kötelezettséget. Helyi rendeletekre bízva a feladatok testre, településre szabását, amelynek konstruktív-kreatív végiggondolásával, legalábbis szövegszerűen még mindig adósak a települések közösségei. Szűkebb témánkra a művelődési házakra fókuszálva, a törvény intézményi kötelezettséget csak a városoknak ad, azonban minden településen ki kell jelölni, és biztosítani kell a közösségi színtereket. A közösségi színterek világa nem a „közösségi” tartalom miatt képviselnek önálló kategóriát, valójában ezek csökkentett lehetőségekkel (infrastrukturális, tárgyi, személyi feltételekkel) bíró „intézmények”. Már a törvény bevezetése utáni első empirikus vizsgálatok is rámutattak, hogy a régi és új formák, elnevezések, intézménytípusok a gyakorlatban együtt, egymás mellett élnek, az elnevezés és a tevékenyszerkezet, de még a fizikai adottságbeli különbségeket sem igen követik (G. Furulyás 2005:7).

A rendszerváltás, az új szabályozás, új finanszírozás, piaci körülmények ellenére, az alább idézett vizsgálatok tanulság szerint is, a művelődési házak rendszere létezik, él, működőképes.

Természetesen a használói kör; a szakmai kör (népművelők, művelődésszervezők, közösségfejlesztők stb.); a fenntartói-finanszírozói kör mást és mást feltételezhet ezen

intézményfajta alapfunkciójának, lényegének időbeli, helyi, egyedi különbözőségekkel színesítve (G. Furulyás 2005:54).

A tanulmány arra keresi a válaszokat, mi lehet a művelődési házakról kialakult kép a lakosság, a vélt vagy valós használók fejében? Mit tartanak művelődési háznak, miért járnak oda, miért kerülik el, mi lehet a valós társadalmi funkciójuk a lakosság megítélése szerint? Milyen képzetek élnek erről a sokat változó, de igen időtálló konstrukcióról.Mi lehet a valós társadalmi funkciójuk a lakosság megítélése szerint? A tanulmány erre keresi a válaszokat.

2. A vizsgálat módszere

A következő eredmények az I. Kulturális Közfoglalkoztatási Program adatfelvételi moduljában képzett adatbázisból származnak (2013-14.). 24 000 felnőtt lakost kérdeztünk meg (nem a közfoglalkoztatásban résztvevők, alkalmazottak voltak a kérdezettek, lakossági kérdezés folyt) főként a „kulturális fogyasztási" szokásairól, közművelődési, intézmény használati formáiról. A megkérdezettek köre, a minta természetesen nem reprezentatív a magyar felnőtt lakosságra nézve. Eleve a települések kiválasztása is csak az alapján történhetett, hol történt alkalmazás (itt tudtak kérdezni a program részvevői), másrészről a nemek közötti és az életkorbeli kiegyenlítettségre is csak törekedni tudtunk a közvetett instruálás során. Az alább bemutatott adatsorok közel ezer (986) rögzített ív adatai alapján készültek. (Az adatfelvétel papíralapú kérdőívekkel történt, amelyeket rögzítés után spss statisztikai programmal dolgoztunk fel.) A kérdőívek standardizált ívek voltak, zárt és nyitott kérdéseket egyaránt tartalmaztak.

3. A lakosság intézményhasználati alapvető jellemzői

A leggyakrabban látogatott intézménytípus, ahol kulturális fogyasztás, szórakozás, rekreáció, spontán vagy szervezett közösségi esemény történhet a pláza volt. A kérdezettek hatvan százaléka járt az elmúlt félévben plázában, ahol elméletileg adva volt a kulturális fogyasztás lehetősége. Alig marad el e mögött a könyvesboltok iránti érdeklődés, 55% járt könyvesboltban, ahol már valóban, szűkítetten a kulturális javak forgalma zajlik. (Természetesen a vizsgálat módszerei nem tették lehetővé, hogy a magas, illetve a szórakoztató (tömeg) jellegű kultúrafogyasztás között árnyalt különbséget tegyünk.) A válaszadók 51%-a az elmúlt félévben járt könyvtárban, 46% vett rész valamilyen sporteseményen. 41% ment el kiállításra, galériába.

A kérdezettek 36%-a járt népművészeti rendezvényen, ugyanennyien zenés szórakozóhelyen, kávézóban. Moziban, könnyűzenei koncerten a válaszadók 35%-a volt.

A magas kultúra hagyományosnak számító intézményeinek látogatottsága ennél valamivel mérsékeltebb volt. Múzeumban 34%, színházban 25%, a kérdezettek negyede, míg komolyzenei koncerten 12% járt.

Volt-e az elmúlt félévben?

	%
Plázában	59,8
Könyvesboltban	54,8
Könyvtárban	51,0
Sporteseményen	46,0
Kiállításon, galériában	40,8
Népművészeti rendezvényen	36,3
Zenés szórakozóhelyen	36,2
Kávéházban	35,9
Moziban	35,4
Könnyűzenei koncerten	35,2
Múzeumban	34,1
Tájházban	28,9
Színházi előadáson, hagyományos színházi épületben	25,0
Színházi előadáson máshol	23,2
Diszkóban	21,1
Teleházban	16,8
Komolyzenei hangversenyen	11,9

A **közművelődés hagyományos színtereinek** látogatottságát külön kérdésblokkban is szerepeltettük. **A válaszadók 76,5%-a látogatott valamely művelődési házat fél éven belül, ez a forma tehát a leglátogatottabb az összes kérdezett „intézményi forma” között**. Meglehetősen magas (48,3%) az egyházi közösségi színterek látogatottsága is, feltételezhetően ebbe a kategóriába a kérdezettek beleértették a helyben elérhető egyházi terek (plébániák, hittantermek, stb.) összességét. Az IKSZT-k, civilházak (15,5%), Agorák látogatottsága (9,8%) alacsonyabb, ezek az elnevezések azonban valószínűleg még nem vonultak be a köztudatba, hiszen új intézménytípusokról van szó, ezek megnevezésének ismertsége még nem olyan általános, mint a művelődési házaké. Elképzelhető az is a válaszadók ezeket az új formákat „beleértették” a művelődési ház kategóriába. Továbbá azok a települések, ahonnan az eddig feldolgozott lakossági lapok felvételre kerültek, valamint az Agorák földrajzi elhelyezkedése nem okvetlenül eshetett egybe. (Az IKSZT-k, Agorák világáról egy komplex kutatás folyt a Nemzeti Művelődési Intézet keretében, a TÁMOP 3.2.3 pályázat C komponensében.)

Látogatottság

	%
Művelődési ház	**76,5**
Egyházi közösségi tér	48,3
Közösségi színtér	40,8
IKSZT	15,9
Civilház	15,5
Agora	9,8

Azon települések, ahol a kérdezés történt, **83%-ban volt és működött művelődési ház.** Ez az eredmény most már sok éve, a különféle megközelítésben, vizsgálati keretben felvett kutatási eredményekkel összhangban van (Talata-Dudás 2009:4), (G. Furulyás - Inkei Péter – Talata-Dudás 2010:1)

A művelődési ház forma, tehát a települések meghatározó többségében jelen van és elérhető. Ez lehet az egyik oka annak, hogy látogatottsága minden egyéb kultúraközvetítő intézmény közül a legjelentősebb. **A kérdezettek 76,5%-a járt az elmúlt félévben ebben az intézménytípusban.** Egy 2004-es adatfelvételnél a kérdezettek 54%-a számolt be arról, hogy az elmúlt egy évben járt művelődési házban (Hunyadi 2004:9). Természetesen nem okvetlenül biztos, hogy a művelődési ház látogatás kulturális fogyasztással jár együtt, de az akkori adatfelvétel szerint is a művelődési házakat érte el legkönnyebben és legnagyobb számban a lakosság. A legszélesebb látogatói kört ez a típus mondhatta magáénak.

A két adat összevetése korlátozott érvényességgel történhet meg, tekintettel arra, hogy az akkori minta reprezentatív volt a felnőtt lakosságra nézve, a mostani minta nem reprezentatív, így nem egyértelműen állapítható meg a látogatás mértékének növekedése. Azonban az egyértelmű, a 2004-es és a mostani adatok is arra mutatnak, hogy a leglátogatottabb forma a művelődési ház intézményi forma volt, akkor és most is.

Az adatok egyértelműen rámutattak, hogy a művelődési házak érhetőek el legkönnyebben a lakosság számára térben és lehetőségben is. Ez az intézményi forma a leglátogatottabb, ebben eshetnek meg az első találkozások a magas kultúrával, illetve tehetőek meg az első lépések a művészetek befogadása, esetleg művelése felé. Itt történhetnek azok a közösségi együttlétek, alkalmak amelyek élménye aktivizáló erőt adhat, újabb kezdeményezéseket hozva életre.

A művelődési házak, közösségi színterek használatánál, igénybevételénél fontos szempont, hogy milyen célból jártak ott legutoljára, mely okból keresték fel a látogatók. Az alábbi táblázat az utolsó látogatás célját mutatja be. A kérdezettek többsége ünnepségen, ünnepélyen volt utoljára a művelődési intézményekben (38%). Gyakori, hogy kötetlenül egy beszélgetésben vettek részt, nem formális összejövetelen voltak együtt (33,8%). Látogatott tevékenységi formák továbbá a műsoros estek, színházi előadások (31,5%). A válaszadók 31%-a vásárlás céljából, 28%-a pedig könyvtári szolgáltatások igénybevétele miatt járt a művelődési házban legutoljára. 24%-a a kérdezetteknek kiállítás miatt kereste fel az intézményt.

A bálok, mulatságok 23%-kal voltak jelen, bár a decemberi időszak (az adatfelvétel ideje) nem a bálok fő idénye. Ugyanilyen arány (23%) jellemezte az óvodai, iskolai ünnepeken való részvételt, amely esetben a művelődési ház, csak a helyszínt biztosította értelemszerűen.

Az állandó formák (klubok, körök, tanfolyamok) 10% körül voltak jelen a legutolsó látogatás céljaként.

Szinte eltűnőben van a tévé-videónézés; a büfészolgáltatások igénybevétele, illetve a diszkók is.

Amikor legutoljára volt, mit csinált ott?

	%
Ünnepség, ünnepély	38,2
Beszélgetett	33,8
Műsoros est, színházi előadás	31,5
Vásárlás	30,7
Könyvtár	27,6
Kiállítás	24,0
Bál, mulatság	22,9
Iskolai, óvodai rendezvény	22,9
Gyereket, unokát kísért	16,9
Számítógép, internet	11,7
Tanfolyam, képzés	10,6
Klub, szakkör	10,4
Ismeretterjesztő előadás	10,4
Filmvetítés	9,1
Koncert	8,5
Művészeti csoport	7,3
Sportolt	6,4
Politikai rendezvény	6,1
Játszott	5,1
Büfé, presszó	4,4
Tévét, videót nézett	4,4
Diszkó	3,4

A konkrét utolsó látogatás célján túl, annak idejét is kérdeztük. A kérdezettek harmada (31,4%) az elmúlt egy héten belül volt a művelődési házban. Egy évnél régebben pedig 18,6%-uk volt. Elenyésző volt azok aránya (0,5%), akik azt válaszolták, hogy soha nem jártak még a kérdéses

Mikor volt utoljára művelődési házban?

Az elmúlt egy hétben	31,4
Kéthete	9,5
Egy hónapja	15,6
3 hónapja	8,7
Féléve	9,1
Egy éve	4,5
Régebben	18,6
Soha	0,5

Az intézményhasználatot vizsgáló kérdések között **szerepeltettük az elmaradás tényének lehetséges okait is. A leggyakoribb oknak az időhiányt, a sok munkát nevezték meg a válaszadók (25%).** Ezzel feltehetően összefüggésben a fáradtságot, illetve az egyéb fontosabb elfoglaltságokat említették 20% feletti gyakorisággal. 18%-kal szerepelt okként az információhiány, a programok ismeretének hiánya, a tájékozatlanság vagy másképpen a tájékoztatás hiánya, illetve a nem elegendő tájékoztatás. Az elmaradás okának valódi tartalmi kifogást említő megnevezése: „a programok nem érdekesek,

nem jók” válaszelem 17%-kal fordult elő. Szakmai eszközökkel a fenti két kifogáson lehet segíteni, ha a látogatások számát, gyakoriságát emelni szeretnénk. A társtalanság (16,4%), az egyéni érdeklődés hiánya (14%) szubjektív okok, ezeken szakmai beavatkozással nehéz javítani. Más megítélés alá eshet az idegenség érzete, az a tény hogy a kérdezettek nem érzik magukat jól a közegben, a művelődési házak világában (13%), ennek orvoslása szakmai feladatnak tekinthető. A művelődési házak drágasága, akár a megközelítés költségessége is elenyésző számú említésként került csak elő (2,6-2,1%).

Miért nem jár művelődési házba?

	%
Nincs rá ideje	24,9
Sok a munkája	24,3
Fáradt	21,7
Fontosabb dolga van annál	21,2
Nem tudja, milyen programok vannak, információhiány	**18,0**
Nem jók, nem érdekesek a programok	**16,9**
Nincs kivel menni	16,4
Nem szereti, nem érdekli	13,8
Eszébe se jutott	13,8
Idegen a környezet, nem érzi ott jól magát	13,2
Nem szeret itthonról kimozdulni	13,2
Egészségi okokból	10,1
Családi okok	7,9
Messze van a művelődési ház	6,9
Rossz körülmények	5,8
Legutoljára nem érezte jól magát ott	4,2
Drágák a programok	2,6
Drága az utazás	2,1
Nem jó a közlekedés	1,1

Az utazási költségek, a programok drágasága nem volt jelentős oka a távolmaradásnak. Az intézmények a települések nagy többségén helyben elérhetőek, a belépti díjak alacsonyak, ha egyáltalán alkalmazhatóak, alkalmazzák.

4. A lakosság vélekedései a művelődési ház alapfunkcióiról

A művelődési házak alapfunkciójának leggyakrabban a rendezvények, alkalmak szervezését nevezték meg a kérdezettek (79,3%). 34,8% volt a lakossági körben a hagyományőrzés említése mint alapfunkcióé, 32,4%-kal a szórakoztatásé, 32%-kal a fiataloknak tér, közösségi tér elérhetősége, a programok lehetőségének biztosítása szerepelt. Hasonlóan magas arányban említették a helyi értékek, a hagyományok ügyének pártolását (31,1%).

Alapfunkció:

A funkció	
Rendezvények, alkalmak szervezése	**79,3**
Hagyományőrzés	34,8
Szórakoztatás	32,4
Fiataloknak közösségi tér, programok	32,0
Helyi értékek, hagyományok gyűjtése, ügyének pártolása	31,1
Alkalmat teremteni a kötetlen közösségi együttlétre	24,6
Időseknek közösségi tér, programok	20,1
Ismeretterjesztés	17,0
Felnőttképzés, tanfolyamok	16,2
Internetes hozzáférés biztosítása	16,2
Szolgáltatások, vásárok	15,4
Amatőr művészek/művészeti közösségek segítése	14,2
Felzárkóztatás, szociális segítség	10,1
A munkát keresők segítése	9,9
Hátrányos helyzetűeknek tér, programok, képzések	9,9
Romáknak tér, programok, képzések	5,8
Vállalkozások segítése, vállalkozói kultúra fejlesztése	4,2

2007-ben rangsoroltattunk tevékenységirányokat a szakmai kollégákkal egy népművelői pályakép vizsgálatban (G. Furulyás 2007:15). Az alapvető irányok az abban a vizsgálatban kapott eredmények szerint is nagyon hasonlóak. A szakmai válaszadók prioritásainak első helyén akkor az ünnepi alkalmak teremtése állt, második helyen a közösségek, csoportok támogatása, illetve a hagyományok őrzése, átadása állt. A rangsor legvégén a szolgáltatások és a romakérdéssel való foglalkozás állt. (De a rangsor végéhez közelített a szociális feladatok, felzárkóztatás; a munkanélküliséggel való foglalkozás és a reintegráció kérdése is.)

A lakosság körében és a szakmai vélekedések között is legmarkánsabban az ünnepi kultúra elemei, a közösségek, a hagyományok ügye, illetve a szórakoztatás jelenik meg az alapfunkciók között. Ezek közül igen nagy különbséggel a rendezvényszervezés, alkalmak szervezése vezetett a lakossági kérdezésben.

5. A művelődési ház

Mi jut az embereknek arról eszébe, ha azt hallják művelődési ház?

Nyitott kérdésben tettük fel a kérdést, mi jut a kérdezettek eszébe, ha ezt a szót hallják művelődési ház. A leggyakoribb válaszokat, toldaléktól tisztítva, a gépelési hibákat korrigálva csoportosítottuk. **A leggyakoribb válaszelemek** a könyvtári funkció, **a rendezvény, kultúra, kulturális előtagú említések voltak, ezeket a szórakoztatás, vásár, kiállítás, programlehetőségek követték.** Száz fölötti említést kaptak a színházi, színjátszás, színpad fogalomkörébe tartozó kifejezések.

Az erős középmezőnybe tartoztak az előadások, a mozi, internet, művelődés, idősek-nyugdíjasok-öregek jelentésmező. A középmezőny továbbá az ünnep, ünnepély, tánc, népművészet, koncert,

zene, hagyomány, sport tevékenységcsoportot öleli fel.

A tábla alsó részén láthatjuk a közösség-közösségi előtagú kifejezéseket (38 említés), a gyerekeket 37-szer említették a művelődési házzal összefüggésben, a falunap 16-szor fordult elő, ugyanígy a fejlesztés kifejezés is. Az ifjúság 6 esetben jutott valakinek eszébe a művelődési házról. Az összes állítás a művelődési házak esetében 4377 db volt (ebbe bele került a „nem tudom", „semmi nem jut eszembe" típusú kitétel is). Átlagosan tehát az ezer eddig rögzítésre kerülő kérdőíveken, átlagosan 4,4 kifejezést szerepelt, ötöt kért a kérdőív.

A könyvtári funkció gyakori említése összefüggésben állhat azzal a ténnyel, hogy a falusi művelődési házak többsége esetében a közművelődési funkció és a könyvtári funkció egy szinte jogilag leképezhetetlen szervezeti, és praktikusan nehezen követhető térbeli konstellációban működik. A harmincezer fő alatti települések 56,2%-án a közművelődési és a könyvtári funkció együtt működött 2008-ban (Talata-Dudás 2009:4).

A művelődési ház (említések db)

könyvtár	300
rendezvény	235
kultúra, kulturális	232
szórakoztatás	177
vásár, vásárlás	175
kiállítás	149
program	146
színház, színjátszás, színpad	126
bál	117
előadás	98
mozi	91
internet	86
művelődés	82
idős, nyugdíjas, öreg	81
ünnep, ünnepély	73
tánc	71
népművészet	66
koncert	61
zene	59
hagyomány	54
klub	48
sport	46
kikapcsolódás	41
közösség, közösségi	38
gyerek	37
falunap	16
fejlesztés	16
esküvő	14
ifjúság	6

Az művelődési házakról felötlő első öt szó közül kiválogatva a pozitív jelzőket, illetve a jelzett szavakat a **jó hangulatú, színvonalas, segítőkész, barátságos, biztonságos, állandóságot nyújtó, szép, gondozott, tiszta voltak a leggyakrabban kiemelt jelzők.** Összesen több negatív jelzőt találtunk (90 pozitív, 140 negatív). **A negatív jelzők, állítások közül a kihasználatlan megjelölés fordult elő legtöbbször**. Ez a jelző a kínálatra vonatkozik, tehát szakmailag orvosolható kifogásként kezelhetjük. A további gyakoribb, negatív állítások főként az épületek fizikai állapotára vonatkoztak: hideg, lerobbant, elhanyagolt, korszerűtlen.

6. A helyi kulturális, közösségi élet

Természetesen a művelődési házak, közösségi színterek világa nem azonos a helyi kulturális, közösségi élettel. Ezért tűnt indokoltnak, annak vizsgálata, vajon másra

asszociálnak-e az emberek, ha a helyi kulturális életre gondolnak. Más összetételű állításhalmazt is kaptunk, a helyi kulturális élettel kapcsolatban. Az alábbi illetve táblában összegeztük ezeket. **A legtöbbször a falunap jutott a kérdezettek eszébe (153 említés).** A második leggyakrabban előforduló említés a nyugdíjas programok, körök, események körét érintette (100 említés). Ez az említésgyakoriság magasabb, mint a művelődési házak esetében volt. A bál, szórakozás, rendezvény kifejezések fordultak elő nyolcvannál többször, ezek adnak egy speciális blokkot. A könyvtár és a hagyomány is nyolcvannál többször fordulnak elő. A közösség, ünnep 59 esetben említődött. Az ifjúság viszont csak tizenötször fordult elő a kulturális, közösségi élettel összefüggésben. **Más összetételű, de lényegében nem különböző tevékenységekre, aktivitásokra bukkantunk.** A falunap a települések életének sajátos, kiemelt rendezvénye, amely jellemzően minden korosztályt megmozgat, mindenkit meg tud szólítani, mindenkit elér. Népszerűsége és látogatottsága kiemelt jelentőségű az évkör ünnepei között. Megrendezésére nem ritkán az éves kulturális, szakmai költségvetés többszörösét költik, jellemzően ennél a programnál érzékelhető a lokális szponzoráció. Nem csak a költségvetés megteremtése nyugszik közösségi alapokon, de maga a szervezés is. A falunap szervezése meg is haladná a hivatalos intézményi szervezés keretét, hiszen ha a kistelepüléseken van is szakember, egymagában nem képes a nap egészét lebonyolítani. A szervezés, lebonyolítás is lakossági erőt mozgat, civilek, önkéntesek, helyi cégek vesznek benne részt. Ezért is ez a „legismertebb” program, ezért nem kötik közvetlenül a művelődési házhoz, annál is inkább nem, mivel többnyire külső helyszínen szervezik, nem a művelődési ház épületében.

A kulturális, közösségi élet esetében (is) egy jelentős program, rendezvény központú gondolkodás nyomára bukkantunk, amely inkább szórakoztató jellegűnek tekinthető.

Az intézményi világ és a közösségi élet értelmezésének esetében hangsúlyos az idősök, az idősöknek szóló programok megjelenése. Az ifjúság említése mindkét esetben esetleges.

3861 említést tettek a kérdezettek, átlagosan 3,8 darabot.

A helyi kulturális, közösségi élet (említések db)

falunap	153
nyugdíjas	100
bál	88
szórakozás	87
könyvtár	85
rendezvény	83
hagyomány	82
sport	75
néptánc	68
programok	62
közösség	59
ünnep	59
gyerek	55
kiállítás	53
idősek	52
tánc, táncház	50
színjátszás	48
ének, énekkar	47
művelődés/művelődésszervezés/művelődési ház	46
összetartás/összefogás	44
zene	42
kultúra	40
foci	34
társaság	31
beszélgetések	30
internet/információ	27
ifjúság	15

7. Összefoglalás

A **közművelődés hagyományos színtereinek** látogatottságának felmérésénél azt tapasztaltuk, a **válaszadók 76,5%-a látogatott valamely művelődési házat fél éven belül, ez a forma tehát a leglátogatottabb az összes kérdezett „intézményi forma" között**. A települések **83%-ban volt és működött művelődési ház.** A művelődési ház forma, tehát a települések meghatározó többségében jelen van és elérhető. Ez lehet az egyik oka annak, hogy látogatottsága minden egyéb kultúraközvetítő intézmény közül a legjelentősebb. **A kérdezettek 76,5%-a járt az elmúlt félévben ebben az intézménytípusban, a művelődési házak érhetőek el legkönnyebben a lakosság számára térben és lehetőségben is. Ez az intézményi forma a leglátogatottabb, ebben eshetnek meg az első találkozások a magas kultúrával, illetve tehetőek meg az első lépések a művészetek befogadása, esetleg művelése felé. Itt történhetnek azok a közösségi együttlétek, alkalmak, amelyek élménye aktivizáló erőt adhat, újabb kezdeményezéseket hozva életre.**

A művelődési házak alapfunkciójának leggyakrabban a rendezvények, alkalmak szervezését nevezték meg a kérdezettek (79,3%), az alaptevékenységek nyitott kérdésbeli vizsgálatánál **a rendezvény, kultúra, kulturális előtagú említések voltak, ezeket a szórakoztatás, vásár, kiállítás, programlehetőségek követték.** A helyi kulturális életről, közösségi életről kérdezve **más összetételű, de lényegében nem különböző tevékenységekre, aktivitásokra bukkantunk.**

A mai lakossági vélekedéseket megvizsgálva meg kell állapítanunk, hogy az alapkérdések a gyakorlatban nem sokat változtak az elmúlt ötven évben, mint ahogy ezt a bevezetőben vázlatosan áttekintett elméleti közelítésben is láthattuk. Jelen van, folyamatosan vagy időszakosan működik, háromezer körüli művelődési ház Magyarországon. Az elmúlt tizenöt évben jelentős részük valamilyen szintű felújításon is átesett, sőt a Közkincs, IKSZT-AGORA projektek hatására az intézményi összkép sokat javult. A szakmai és a lakossági vélekedések egybehangzóan ezek program, rendezvényszervező, szórakoztató, szolgáltató funkcióit emelték ki. Ez úgy tűnik, jogszabályi, fenntartói, finanszírozói, szakmai paradigma változtatás ellenére sem sokat változott. Azonban azt a lehetőséget, hogy valóban az aktív - cselekvő egyéneké és közösségeké legyen változatlanul magában rejti.

Felhasznált irodalom:

- A művelődési otthonok rendeltetésszerű tevékenysége. In: Kultúra és Közösség, 1977. 1. szám, 64-69.p.
- Balázsi, Károly (2013): A népfőiskolai mozgalomról. In: Parola, Budapest, 22-24 p.
- Beke, Pál (1977): Az aktív közösségi művelődés terei. Nemzetközi konferenciai a Népművelési Intézetben. 1976. november 1-5. In: Kultúra és Közösség, 1977.1. szám, 55-58. p.
- Beke, Pál (2005): Mindannyiunk művelődési otthona. Pomáz, 8-15. p.
- Blahó, Pál (1977): A kulturális igazgatás kézikönyve, 249-254. p.
- Földiák, András (1993): A művelődési ház ma,... ÉS HOLNAP? In: Közművelődés a társadalmi változásokban. A Magyar Honvédség Közművelődési és Művészeti Főigazgatósága és a Honvéd Kulturális Egyesület közös kiadványa, Budapest, 7-13. p.
- Földiák, András (1996): A Magyar Művelődési Intézet ötven évének öt korszakáról. Harangi László, Maróti Gyula tanulmánya alapján. In: SZÍN, 1996. 1. évf. 2. szám, 2-7. p.

- G. Furulyás, Katalin – Inkei, Péter – Talata-Dudás, Katalin (2010): Hatástanulmány „A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről” szóló 1997. évi CXL törvény közművelődést érintő szabályozásáról. http://www.mmikl.hu/images/stories/szovegek/1997_140_hatastan.pdf 1- 101 p.
- G. Furulyás, Katalin (2005): Második résztanulmány „A közművelődést érintő jogszabályok hatásvizsgálata” című kutatáshoz. In: SZÍN, Budapest, 7-18. p.
- G. Furulyás, Katalin (2005): Polgármesterek és népművelők. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 54-55 p.
- G. Furulyás, Katalin (2007): Egyedül a kisvilágban. Népművelői vélekedések új feladatokról, lehetőségekről, fejlesztésekről, önállóságról. MMIKL, Budapest, 15-16 p.
- Hunyadi, Zsuzsa: A művelődési házak közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban, Találkozások a kultúrával. MMI – MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 9-11. p.
- Kovalcsik, József (1987): A kultúra csarnokai I-III. A közösségi művelődés színterei – utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés: a művelődési otthonok kialakulása. II. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 7-298. p.
- Talata-Dudás, Katalin (2009) Kulturális intézmények a 30 000 fő alatti településeken. In SZÍN. 14. évf. 4. szám, 4-84 p.
- Tóthpál, József (1977): A művelődési otthonok rendeltetése és funkciói. In: Kultúra és Közösség 1977.1. szám, 59-63. p.
- Vercseg, Ilona (1993): Új foglalkozás alakul? In: Közművelődés a társadalmi változásokban. A Magyar Honvédség Közművelődési és Művészeti Főigazgatósága és a Honvéd Kulturális Egyesület közös kiadványa, Budapest, 125-133 p.
- Vitányi, Iván (1979): Valóság és lehetőség a művelődési otthonban. A kulturális intézmények rendszere és a művelődési otthon. Budapest, Népművelési Intézet, 5-25. p.